

стари, отдавна известни неща, като дълг, героизъм, чест, отговорност, приятелство, саможертва, мечта, сърдечност — но говори за тях със сърцето си като поет и затова те забелязват с позлатата на новото. И тук се крие обаянието на неговото творчество“ (с. 264), ние възприемаме тези думи като творческо кредо на самия Каранфилов.

„Изкуството на поетическата изповед предполага вътрешна сдържаност, интонационна естественост, непосредственост на изврата“ (с. 287). Мисля, че и изповедта на критика предполага същите качества, право за това ми дава и есенстиката на Ефрем Каранфилов, която в най-добрите си образци притежава всички тези качества. Личността на твореца, неговата субективна оценка нито за миг не е прикрита зад нищо незначещи сухи фрази — той не крие своите пристрастия и честно ги споделя с нас.

Редки и много необходими са книги, посветени на връзките между младостта и литературата. А тази, за която говорим, притежава всички качества, за да попадне в жадните ръце на младия читател — тя ще му помогне да научи и да осмисли много нови неща, неусетно ще го приобщи към света на прекрасното.

Георги Цанков

„ЧЕРТИТЕ НА ГЕНИЯ“ от ПЕНЧО ДАНЧЕВ
С., изд. Български писател, 1976, 175 с.

Малката книжка „Чертите на гения“ на Пенчо Данчев е ново и оригинално изследване на живота и творчеството на нашия голям поет и революционер. Авторът се е заел с трудна и отговорна задача — да внуши свое виждане за Христо Ботев, като, без да го откъсва от конкретната историческа действителност, го доближи до нас. Той отмята пластове от познатите описания и анализи и го рисува колкото известен, толкова и нов. Приносният характер на книгата на П. Данчев може да се почувствува както в самата тема, означена в заглавието, така и в отделните глави, които не следват никакъв строго определен ред и носят понякога малко странни наслови, като например „Закономерностите на изключението“, а композицията на места ни изненадва със своята особена непоследователност. По жанр книгата също е твърде „смесена“ — патетично-реторичните и есенстичните похвати се редуват с философско-теоретични наблюдения и заключения. Тази всеобхватност и мащабност на изследването е безспорно едно богатство, продиктувано от многостранния характер на Ботевата личност. Пенчо Данчев не може и не желае да бъде

спокоен пред особеностите на един от нашите най-ярки национални гении и затова в стила му неминуемо се долавя голямата му гражданска развълнуваност.

Още в първата глава — „Обаянието и загадката на личността“, авторът успява да ни накара да почувствуваме огненото дишане на гения. В подкрепа на своите мисли П. Данчев си служи с особен вид „документалност“. Той привежда в един съгъстен ритъм цитати от Ботеви писма и от негови статии, които помагат на читателя да надникне в особеностите на Ботевата личност, която е занимавала и ще занимава не едно поколение. Подчертано е историческото самочувствие на великия човек, то е наистина нещо особено самобитно, неповторимо и изключително, не би могло да се сравни със самочувствието на нито един от нашите революционери от онова време, то е ботевско. Само той е могъл да се слива така непосредствено с болките и копнежите на своя народ и същевременно да бъде начело, да се чувствува водач и трибун, да разбира и осъзнава своето водещо място и значение. Тези тънки нюанси при характеристиката на чертите на гения Пенчо Данчев е доловил и изяснил с особена любов и разбиране. Загадката около една такава личност като Ботев не ще престане никога да привлича, нейната примаамливост и обаяние ще растат с времето. Заслугата на П. Данчев в случая е, че е успял да шрихира чертите на Ботев в движение, да оживи неговите думи и постъпки, да ни накара да го почувствуваме отново и да го разберем още по-добре, без да се изчерпва с това цялата загадъчност на неговия образ.

Във втората глава „Закономерността на изключението“ той е направил един интересен исторически разрез и е потърсил корените на Ботевата самобитност в неговото време. След като е обрисувал портрета на Ботев в началото, където е демонстрирал и някои външни негови особености, авторът смята за свой дълг да обясни историческата закономерност на този наш феномен. Прави впечатление, че тук Пенчо Данчев избира една реторична форма на изложение, която крие известни достоинства. Той задава редица въпроси, на които след това сам отговаря. Това диалектиско раздипляне на епохата на Ботев става на пръв поглед съвсем леко и естествено, но в същност показва дълбочината на марксистската постановка на въпроса. Стилът е особено раздвижен и темпераментен, показва вътрешна ангажираност и същевременно детайлно проникване в особеностите на онова време и неговите връзки с нашата съвременност. Един гений винаги има по-голяма близост с бъдещето и тъкмо това е подчертано от автора, който нарича Ботев „наш скъп съвременник“. Пенчо Данчев обяснява с някаква

особена жар, че Ботев се е появил „тъкмо навреме“, като не пропуска да го разграничи от цял рояк други книжовници, за които едно такова „тъкмо навреме“ би било „още не навреме“. Той разяснява великото предимство на гения на Ботев, който се появява не само „тъкмо навреме“, но и в зората или в още „тъмното утро на една художествена култура“. Видени са обществените и историческите стимули за появата на изключителните фигури: „Тъкмо поради избраничеството си, тъкмо поради своята необикновеност те стават отдушници на акумулиращата енергия на историята, изпълнители на нейните неотменни повели“ (с. 15). Заедно с „общото“ при появата на гения Пенчо Данчев е потърсил и националните причини и закономерности за раждането на Ботев.

В главата „В търсене на целостността“ Пенчо Данчев проследява развитието на ботевознанието, като активно спори с някои тези, които пренебрегват идеите на Ботев и стигат до еkleктизъм при оценката на Ботевото творчество. Авторът воюва тук за комплексно и цялостно идейно-художествено осветляване на неговото дело. Посочени са заслугите в това направление на Д. Благоев, Г. Бакалов, Т. Павлов, Мих. Димитров, като специално е подчертан приносът на Г. Бакалов и Т. Павлов. Истинският път за разкриване величието на Ботев като художник авторът вижда в анализирането на неговата социално значима творческа индивидуалност. Така Пенчо Данчев неизбежно достига до идеите на Ботев, до неговите убеждения, без които той би останал за нас наистина напълно „необясним“ и непонятно „загадъчен“. В главата „Изповядвам единият светъл комунизъм...“ авторът се е опитал да очертае пред читателите съвременници веруюто на Ботев. Това безспорно не е никак лесно, защото много пъти гневната непримиримост на Ботевите възгледи е обърквала изследователите му, които не всякога могат да доловят особеното ботевско зрение, насочено винаги напред. Ботев се е вълнувал от социалистическото бъдеще както на родната си, така и на цялото човечество; неговата будна мисъл е била във вечно движение.

Лирическата стихия на Ботев и неговият вулканичен лиричен темперамент са разглеждани не само като особеност на поезията му, а и като обединяваща черта на неговата личност. Пенчо Данчев иска да обобщи смисъла на Ботевата поезия с една кратка дума и с един извод — бунт. Авторът е хвърлил мост към интернационалните убеждения на нашия велик българин, който е наистина уникално явление в тогавашната действителност, защото е борец срещу „кървавото“ и „грешно“ царство на цялото собственическо обще-

ство. Тези наблюдения за „чудото“ на Ботев като поет и революционер са намерили израз в главата „А този момък не мислеше като другите...“ — заглавие — цитат от характеристиката на Ботев от Вазов, взета от един негов спомен, писан през 1881 г. От това „различно“ тръгва и Пенчо Данчев, за да обясни някои особености в лириката на Ботев. Такъв зрителен ъгъл очевидно е правилен, за да се почувствува драмата на новатора-гений, за да се открие по-ясно общият мъжествен-елегичен, а понякога и мрачен колорит на изповедите му, бурната конфликтност на настроявания, редуващите се полюсни избухвания на омраза и любов.

Някъде по средата на своята книга Пенчо Данчев вече започва да се занимава по-конкретно и с някои творби на Ботев, следвайки обаче едно свое направление и доразвивайки мисълта си за особеностите на гения на Ботев. Чрез анализ на стихотворения на Ботев като „Майце си“, „Към брата си“, „Борба“, „В механата“, „Елегия“ авторът се опитва да разкрие драмата на изключителната личност, която се е появила рано — „и с дълбоките си идейни прозрения, и с големите си художнически и интелектуални възможности“ (с. 63). Стихотворенията на Ботев са разглеждани като трагичен и страстен порив за търсене гласа на надеждата, на вярата и борбата, без който поетът остава самотен, скръбен и озлобен. И макар че Пенчо Данчев не всякога следва един постоянно равномерен композиционен ритъм, той достига до откриване на изключителното у Ботев, на това, което го прави различен от другите и много близък до нас, неговите късни потомци...

Нещо като своеобразно ядро на „Чертите на гения“, където са събрани главните изводи на автора, представляват двете последни, сравнително по-обемисти глави в книгата: „Гражданско и художническо безсмъртие“ и „На всяка стъпка смешни, скръбни и даже възмутителни черти“. Тук забелязваме вече някои конкретни нови акценти при изследването на Ботевото творчество и на неговите възгледи. В „Гражданско и художническо безсмъртие“, което като заглавие се повтаря с една предишща глава, П. Данчев се спира доста подробно на статията на Ботев „Решен ли е черковният въпрос“, където политическото освобождение се поставя на преден план като най-актуално поради етапа, на който се намират международните отношения. Това произведение на Ботев, за което жаровото определение „статия“ е наистина недостатъчно, Пенчо Данчев сравнява с неговите най-високи постижения на поетическата реч, защото те ни въвеждат в неповторимия поетичен свят на Ботев, но едновременно с това ние сме респектирани от дълбочината на

интелекта му, от блясъка на ерудцията му, от строгия ход на логиката му. В стила на Ботев авторът дори долавя някаква „странна ирония“, която го доближава до нашето съвременно светоусещане. Ботевата гъвкавост и изысканост на мисълта са наистина поразителни, те го сближават с най-светлите умове на човечеството от всички времена.

Разглеждайки „Народът вчера, днес и утре“ и особено „Смешен плач“ и „Петрошан“, П. Данчев прави много интересни съпоставки с някои стихотворения на Ботев („Гергьовден“, „В механата“, „Хайдутин“). Предадени са особеностите на душевното състояние на Ботев — неговия тъжен хумор, трагично-драматичната му позиция. Авторът намира, че „Смешен плач“ е своеобразна „лирика“ — в центъра на творбата е един бурно преживяващ „лиричен герой“, фразите са ритмично редуващи се, всеки детайл от текста е органически подчинен на една съгласна емоционална атмосфера. Двата начални пасажа на „Смешен плач“ са като две последователни строфи на цялостно стихотворение — в емоционална спойка и подчертан ритмичен и звуков паралелизъм. Според Пенчо Данчев Ботев пише лириката и публицистиката си по един и същи закон на поетическото творчество. Твърде добре е предадено „ораторското начало“ в „Петрошан“ — нещо като поетичен монолог и траурно слово за Хаджи Димитър, Стефан Караджа и тяхната чета, минала Дунава при Петрошан. Тези наши герои-мъченици са сравнени от Ботев с борците от италианската революция. Ритмът и хармонията на това изключително произведение на Ботев са почувствувани от Пенчо Данчев особено силно, общият тържествен-реторичен стил, присъщ на одата, и динамичната задъханост на речта са доловени съвсем точно. Така авторът на „Чертите на гения“ идва съвсем закономерно до въпроса за разностранността на таланта на Ботев, до стилового и жанровото многообразие на творчеството му, издаващи сложността на интелекта, недостижимата самотитност на таланта. Когато се спира по-специално на особеностите на неговата сатира, П. Данчев още веднъж съвсем конкретно ни дава възможност да усетим раздвижеността на Ботевото слово, неговите най-неочаквани жанрови и стилови „превключвания“, които го правят необикновено съвременен и интересен.

В заключителната глава „На всяка стъпка смешни, скръбни и даже възмутителни черти...“ се прави опит да се навлезе в сферата на хумора и сатирата на Ботев. Съвсем уместно са илюстрирани и мисли на Ботев за хумора и сатирата, който още тогава е схващал, че „под пети-те на азиатските варвари“ смехът трудно

е могъл да вирее в своите класически форми... Но същевременно Ботев е воювал за създаване на истински български хумор и сатира. П. Данчев се спира на три различни феълетона на Ботев: „Хайде на изложбата“, „Тая нощ сънувах...“ и „Политическа зима“, за да обрисва разностранните възможности на Ботев като сатирик. В „Хайде на изложбата“ се разкрива сякаш един преобразен Ботев — общителен, предизвикателен, закачлив, немилостиво ироничен, но и весел. П. Данчев си спомня дори някои пасажи от биографията на Захари Стоянов, където Ботев е нарисувал като весел и общителен събеседник. Следва веднага мрачно-гротесковата гама на „Тая нощ сънувах...“, където сме пренесени в столицата на разлагащата се Турска империя, пресъздадена като фантастична кучешка република. Със средствата на съновидението се дава простор на фантазията и на най-ярка гротескност. С основание този феълетон се счита от Пенчо Данчев за образец на сатиричния ни жанр, някои от чертите на който ще открием много по-късно в сатирата на Светослав Минков например. Прави се и съпоставка между двата различни подхода за сатирично изобличение в „Хайде на изложбата“ и „Тая нощ сънувах...“. Интересно е също и сравнението на феълетона „Политическа зима“ с някои лирични творби на Ботев, като „Патриот“ и „В механата“. Доловена е тъжно-веселата идейно-емоционална гама, в която е издържано цялото феълетонно произведение. Този тъжно-весел патос характеризира душевността на героя на феълетона, неговата особена самоирония и нащина, по който води диалог с цариградските патриоти. П. Данчев свързва лириката със сатирата на Ботев, като добавя свои нови виждания и тълкувания при разглеждането на тези две полюси на пръв поглед жанрови изяви на нашия гениален сънародник. Интересни са наблюденията на ботевоведа и при анализа на стихотворението „Странник“, където е доловен оня опасен „доброжелателен“ „втори глас“ или „двойника“ у лиричния герой, който е готов да претъпи всяка останка от съвест.

Най-силно впечатление в книгата „Чертите на гения“ правят наблюденията на Пенчо Данчев върху трите феълетона „Хайде на изложбата“, „Тая нощ сънувах...“ и „Политическа зима“, където наистина геният на Ботев намира някакво особено пълно и цялостно осъществяване. Не само с лириката, но и със сатирата си Ботев необичайно бързо се доближава до нашата съвременност, защото той като човек и творец е удивително устойчив на ерозията на времето, неговата поява е уникална в нашата литература.

Книгата на Пенчо Данчев поставя и дава отговор на много въпроси, които

често възбуждат почитателите на творчеството и личността на Ботев. Особено интересни и богати на идеи и наблюдения са онези моменти, където авторът от свой съвременен ъгъл разглежда някои стихотворни и фейлетонни Ботеви творби, без да преповтаря досега казаното. Образът на Ботев е нарисован комплексно — с цялата негова разностранна творческа натура — проследен в движение, обърнат към бъдещето, където той винаги ще намира свои истински ценители.

Ваня Бояджиева

„НЕЗАВЪРШЕНИ РАЗГОВОРИ“ от СИМЕОН СУЛТАНОВ С., изд. Български писател, 1976, 340 с.

Не бих започнал тая статия с думите, че новата книга на С. Султанов е по-добра или по-слаба от предишната — или от предишните, защото той има зад гърба си вече няколко монографични изследвания, всяко от които дълго време е било обект на литературни разговори. От времето, когато той остана в съзнанието на читателя като автора на „Йовков и неговият свят“, до днес, до публикуването на този сборник от есета, студии, портрети и статии, С. Султанов завоева едно завидно ниво и продължава да го отстоява с всяка своя нова творба. Той се появява рядко в печата, но затова пък стреля с дългобойните оръдия на монографията, очерка, студията, портрета и затова присъства неизменно в нашия литературен ден. В това отношение неговата критическа дейност е сериозна поука — и в същото време суров укор — за ония критици от по-младото критическо поколение, които твърде много бързат и въпреки това се движат много бавно по стръмните пътеки на съвременната литература, увлечени от количествените показатели и занемарили качествени.

Далеч съм от мисълта да противопоставям С. Султанов на такива „оперативни“ критици — те трудно могат да му бъдат партньори, а и той в полемичните бележки в края на тази книга говори за кризата в рецензията и мечтае за появяването на нов Гео Милев, за особеното критическо дарование, което умее чрез рецензията да остане и в утрешния ден. Ако става дума за съставка, а не за противопоставяне, С. Султанов можем да го разглеждаме наред с талантливи, неспокойни критици, участващи с кратките критически жанрове в литературния процес и допринасящи с перото си за неговото ускорение и динамизиране. Авторът дълбоко уважава тяхната драма, техния конфликт — ежедневен и дългогодишен — с посредствените изяви и посредствените писатели,

техния мъчителен въпрос за трайността на оперативната критика. Но С. Султанов, авторът на книги, студии и очерци за Йордан Йовков и Георги Караславов, Георги Стаматов и Георги Райчев, Ангел Каралийчев и Илия Волен, Николай Хайтов и Ивайло Петров, често споделя с читателя на най-новата си книга една своя любима мисъл — за съвременния поглед към класиката:

„Не обичам литературоведчески и критически книги, в които се пристъпва към разглеждането на писатели от класиката и литературното наследство с мъртви антикварни средства.

Човек не може да избяга от своята съвременност: тя присъства навсякъде — дори ако е решил да разглежда и интерпретира исторически лица и проблеми.

Обичам книги, за които може да се каже например: Елин Пелин прочетен днес“ (с. 292).

Това не е теоретическо оправдание на „бясството от оперативната критика“, както би го изтъквал повърхностният и непознат за творчеството на С. Султанов ум. А и самият той, доколкото го познавам, твърде отдавна показва влечение към мащабните изследвания и твърде отдавна те са бивали неизменно пронизани от това „прочетен днес“, за което той говори в цитирания откъс. Може би затова ехото от неговите публикации се чува и в университетските аудитории, и в писателските кафенета, и сред широката читателска маса, пред която никога не е стоял въпросът примерно дали Йовков е и наш съвременник или той принадлежи повече на миналото, каквито гласове са се чували според свидетелството на С. Султанов при подготовката на 7-томното издание на нашия класик (с. 291). Може би затова читателите посрещат така радушно книгите на автора, укрепвайки по този начин волята му да върви по избора на младина и твърдо и неотклонно следван вече десетилетия път. Неговият талант се реализира в годините след Априлския пленум — не говоря само за книгата му за Йовков, но и за изследванията му на Светослав Минков и на другите автори, които бяха споменати по-горе и които са герои и на този сборник. В него С. Султанов е включил едно вдъхновено есе за Йордан Йовков под показателното заглавие „Голямото присъствие“; студията за Г. Караславов, която още при публикуването си в сп. „Септември“ направи впечатление не само с новите си оценки, изречени във вътрешна полемика с други тълкуватели на автора на „Обикновени хора“, но и с голямата гъвкавост на интерпретацията, съумял да се прехвърли така сполучливо след дългите си странствувания из света на Албена и Моканина в света на драматичните Караславови герои, където думите,